

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH UNIwersYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

SCRIPTA HUMANA

VOL. 17

*Świat Kresów Wschodnich
w literaturze i przekazach historycznych*

REDAKCJA NAUKOWA

Ewa Brzezińska, Maria Jazownik, Leszek Jazownik

The book cover features a detailed illustration. In the foreground, a young man in a military uniform is shown in profile, aiming a rifle. Behind him, a woman in a headscarf looks on. The background depicts a town with a large, ornate classical building, possibly a cathedral or university building, with a statue on its roof. The scene is set in a historical context, likely during a conflict.

Uniwersytet Zielonogórski

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH
Uniwersytetu Zielonogórskiego

/
**Scripta
Humana
Vol. 17**

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Dorota Kulczycka (redaktor naczelny), Wolfgang Brylla (zastępca redaktora naczelnego), Sławomir Kufel, Małgorzata Łuczycy, Marzanna Uździcka, Paweł Zimniak

RADA REDAKCYJNA SERII

Magda Mansour Hasabelnaby (Egipt), Karel Komárek (Czechy), Vyacheslav Nikolaevich Krylov (Rosja), Leszek Libera, Jarosław Ławski, Piotr Michałowski, Małgorzata Mikołajczak, Laura Quercioli Mincer (Włochy), Alexander Wöll (Niemcy)

W serii ukazały się:

- Interpretacje i reinterpretacje*, red. D. Kulczycka, M. Mikołajczak, Zielona Góra 2013 (t. 1)
Historia i historie, red. D. Kulczycka, R. Szyber, Zielona Góra 2014 (t. 2)
Eugeniusz Sue. Życie – twórczość – recepcja, red. D. Kulczycka, A. Narolska, Zielona Góra 2014 (t. 3)
„Obcy świat” w dyskursie europejskim, red. N. Bielniak, D. Kulczycka, Zielona Góra 2015 (t. 4)
Kryminał. Między tradycją a nowatorstwem, red. M. Ruszczyńska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka, Zielona Góra 2016 (t. 5)
Literatura a film, red. D. Kulczycka, M. Hernik-Młodzianowska, Zielona Góra 2016 (t. 6)
American Literature and Intercultural Discourses, red. naukowa A. Łobodziec i I. Filipczak, Zielona Góra 2016 (t. 7)
Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II, cz. 1, red. E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, Zielona Góra 2017 (t. 8)
Kryminał. Okna na świat, red. M. Ruszczyńska, D. Kulczycka, W. Brylla, E. Gazdecka, Zielona Góra 2016 (t. 9)
Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Część 2, red. naukowa D. Kulczycka, A. Seul, Zielona Góra 2018 (t. 10)
Kobiety-pisarki, kobiety-bohaterki, red. N. Bielniak, A. Urban-Podolan, Zielona Góra 2018 (t. 11)
From Essentialism to Choice: American Cultural Identities and Their Literary Representations, red. A. Łobodziec, B.N. Fondo, Zielona Góra 2018 (t. 12)
Ze srebrnego ekranu na papier... Ślady sztuki filmowej w literaturze, red. D. Kulczycka, Zielona Góra 2019 (t. 13)
Modernism Re-visited, red. U. Gołębiowska, M. Kubasiewicz (t. 14)
Liminality and Beyond: Conceptions of In-betweenness in American Culture and Literature, red. A. Mobley, B.N. Fondo, J. Filipczak, Zielona Góra 2020 (t. 15)
Na ścieżkach biografii i autobiografii, red. A. Seul, Zielona Góra 2021 (t. 16)

Zaproszenia do współtworzenia następnych tomów monografii znajdują się na stronie internetowej:
<http://www.ifp.uz.zgora.pl/index.php/badania-naukowe/scripta-humana/108-zaproszenia>

STARANIEM I NAKŁADEM JEDNOSTEK
Uniwersytetu Zielonogórskiego
Wydziału Humanistycznego
Instytutu Filologii Germańskiej
Instytutu Filologii Polskiej
Instytutu Neofilologii

SERIA MONOGRAFII NAUKOWYCH
Uniwersytetu Zielonogórskiego

/
**Scripta
Humana
Vol. 17**

Zielona Góra 2021

***Świat Kresów Wschodnich
w literaturze i przekazach
historycznych***

Redakcja naukowa

Ewa Brzezińska

Maria Jazownik

Leszek Jazownik

RADA WYDAWNICZA

Andrzej Pieczyński (*przewodniczący*), Andrzej Bisztyga, Bogumiła Burda,
Eugene Feldshtein, Beata Gabrys, Magdalena Gibas-Dorna,
Jacek Korentz, Tatiana Rongjińska, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

RECENZJA

Dr hab. Andrzej Zapałowski, prof. URz

PROJEKT TYPOGRAFICZNY

Anna Strzyżewska

REDAKCJA

Weronika Girys-Czagowiec

SKŁAD

Elżbieta Kościańska

PROJEKT OKŁADKI

Grzegorz Kalisiak, Anna Strzyżewska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2021

ISBN 978-83-7842-463-5

ISSN 2657-5906

OFICyna WYDAWNICZA UNIwersYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. (68) 328 78 64

www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
-------------------	---

WPROWADZENIE

Ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski

W 75. rocznicę „Krwawej Niedzieli”. Przyczyny i zasięg banderowskiego ludobójstwa dokonanego na obywatelach Drugiej Rzeczypospolitej	13
--	----

I. ZE STUDIÓW NAD HISTORIĄ I KULTURĄ KRESÓW WSCHODNICH DO ROKU 1939 ORAZ ICH DZIEDZICTWEM

Czesław Partacz

Łacińskie podstawy kultury europejskiej a cywilizacja chrześcijańska Polski i jej Kresów Wschodnich	19
---	----

Krzysztof Kopociński, Zbigniew Kopociński

Generał profesor Ludwik Rydygier (1850-1920) jako obrońca Lwowa. niesłusznie zapomniana bohaterska karta z życiorysu światowej sławy polskiego chirurga ...	35
---	----

Maria Jazownik, Leszek Jazownik

Kto jest autorką tzw. <i>Pamiętnika Galicjanki (1914-1917)</i> ?	47
--	----

Maria Jazownik

Maria z Bochdanów Obertyńska, jej rodzina i środowisko. Próba rekonstrukcji zaginionego świata kresowych rodów	63
--	----

Leszek Jazownik

Obraz I wojny światowej w tzw. <i>Pamiętniku Galicjanki (1914-1917)</i>	89
---	----

Marta Ruszczyńska

Drohobycz – księżycowe miasto	117
-------------------------------------	-----

II. HISTORYCZNE I POLITYCZNE ASPEKTY BANDEROWSKIEGO LUDOBÓJSTWA

Włodzimierz Osadczy

Duszpasterstwo okupowanego Lwowa	129
--	-----

Lucyna Kulińska

Straty inteligencji polskiej w czasie II wojny światowej na przykładzie mordu dokonanego w Stanisławowie	143
--	-----

Zbigniew Kopociński, Krzysztof Kopociński

- Postawa Ukraińców wobec agresji III Rzeszy na Polskę i okupacji
we wspomnieniach polskich lekarzy 153

Czesław Partacz

- Przebaczenie i pojednanie Polaków i Ukraińców wobec zbrodni
banderowskich 165

III. LITERACKIE OBRAZY GEHENNY KRESÓW**Dorota Kulczycka**

- Między pamięcią a łagodzeniem traumy. Rzeź wołyńska w wierszach
Wojciecha Wencla z tomu *De profundis* i w opowiadaniach
Stanisława Srokowskiego z cyklów *Nienawiść* i *Strach* 175

Patrycja Bąk

- Narracja z perspektywy dziecka w cyklach opowiadań *Nienawiść* i *Strach*
Stanisława Srokowskiego 197

IV. NA STRAŻY PAMIĘCI**Stanisław Srokowski**

- Hnilcze – moja kresowa wieś 215

Wiesław Hładkiewicz

- Ze wspomnień mojego dziadka („być dobrym człowiekiem,
reszta się nie liczy...”) 225

Bogusław Mykietów

- Dziś, gdy na Ziemi Lubuskiej dyskryminuje się naszą kresową przeszłość,
warto o naszych przodkach mówić, pisać i przypominać. Unikatowe
fotografie i dokumenty ze zbiorów lubuskich Kresowian w cyfrowym
portalu archiwumkresowe.pl 233

Wilhelmina Rother

- Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Gorzowie
Wielkopolskim 241

- Noty o autorach 249

- Indeks osobowy 255

OD REDAKCJI

Powstawaniu prezentowanej monografii wieloautorskiej przyświecała idea upamiętnienia 75. rocznicy Rzezi Wołyńskiej, będącej apogeum ludobójstwa dokonanego w latach 1939-1947 na południowo-wschodnich rubieżach ziem polskich przez oddziały Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, tzw. Ukraińskiej Powstańczej Armii, a także 14. Dywizji Waffen SS-Galizien oraz innych ukraińskich formacji współpracujących z hitlerowskimi Niemcami¹. Swoją tematyką monografia ta nawiązuje do książki *Świat Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w literaturze i sztuce*², przygotowanej w celu upamiętnienia 70. rocznicy zbrodni na Wołyniu.

Oddawana obecnie do rąk Czytelników publikacja stanowi swego rodzaju odpowiedź środowiska akademickiego, a także środowiska Kresowian oraz ich potomków na uchwałę Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 7 lipca 2016 r. w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej w latach 1939-1945. Senat uznał w niej, iż: „Ofiary zbrodni popełnionych w latach 40. przez ukraińskich nacjonalistów do tej pory nie zostały w sposób należyty upamiętnione, a masowe mordy nie zostały nazwane – zgodnie z prawdą historyczną – ludobójstwem”, oraz zaakcentował, że: „To tragiczne doświadczenie powinno być przywrócone pamięci historycznej współczesnych pokoleń”³.

1 Należy podkreślić, że ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na Kresach Południowo-Wschodnich miało miejsce w latach 1939-1947. Planowana przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów od roku 1929 eksterminacja fizyczna Polaków, a także innych „czużyńców” (obcoplemieńców) rozpoczęła się po klęsce wrześniowej w 1939 r., zaś kres ukraińskim zbrodniom położyła dopiero operacja „Wisła” w roku 1947. Zarówno cel działań nacjonalistów ukraińskich we wskazanym okresie, tj. likwidacja Polaków jako grupy narodowościowej, jak i zorganizowany i barbarzyński charakter tych działań, połączonych z niszczeniem śladów kultury polskiej, w zupełności wyczerpują definicję ludobójstwa funkcjonującą w prawie międzynarodowym. Niestety polski parlament zawęził czas trwania ukraińskiego ludobójstwa do lat 1939-1945 (uchwała Senatu RP z 7 lipca 2016 r.), a następnie do lat 1943-1945 (uchwała Sejmu RP z 22 lipca 2016 r.), co chyba nie świadczy o braku wiedzy historycznej wśród jego przedstawicieli, lecz raczej o uleganiu naciskom sił (wewnętrznych i zewnętrznych), dążących do pomniejszenia skali ludobójstwa wołyńsko-małopolskiego.

2 *Świat Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej w literaturze i sztuce*, red. M. Jazownik, L. Jazownik, Zielona Góra 2014.

3 „Monitor Polski” 2016, poz. 638.

Przypomnijmy, że analogiczną w wymowie uchwałę przyjął 22 lipca 2016 r. polski Sejm, ustanawiając 11 lipca Narodowym Dniem Pamięci Ofiar Ludobójstwa dokonanego przez ukraińskich nacjonalistów na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej⁴.

Przedstawiana publikacja gromadzi różnego typu przekazy: artykuły naukowe, wspomnienia oraz ich naukowe opracowania, a także relacje i sprawozdania regionalistów oraz działaczy kresowych. Przybliżają one dzieje i kulturę Kresów Wschodnich w ujęciu makro- i mikrohistorycznym, zaś twórczość literacką dotyczącą Kresów objaśniają w perspektywie hermeneutyki, badań intertekstualnych oraz badań nad kulturowym pograniczem.

Rocznicowy charakter tomu podkreśla artykuł ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego, ukazujący przyczyny i zasięg banderowskiego ludobójstwa. Kilka kolejnych tekstów zostało poświęconych historii i kulturze Kresów Wschodnich do roku 1939 oraz ich dziedzictwu. Czesław Partacz omówił znaczenie Kresów Wschodnich i Kościoła katolickiego w historii Polski w kontekście losów innych krajów europejskich należących do cywilizacji łańcińskiej, w szczególności naświetlając kwestię wpływu Unii Lubelskiej na dzieje Europy Środkowo-Wschodniej. Krzysztof Kopociński i Zbigniew Kopociński przybliżyli postać sławnego chirurga Ludwika Rydygiera jako uczestnika obrony Lwowa. Maria i Leszek Jazownikowie za przedmiot swych badań obrali tzw. *Pamiętnik Galicjanki (1914-1917)*, kwestionując funkcjonujące do tej pory przekonanie o jego autorstwie, prezentując prawdziwą jego autorkę oraz dzieje jej rodziny, a także ukazując zawarty w pamiętnikarskich zapiskach obraz I wojny światowej. Głównym bohaterem tekstu Marty Ruszczyńskiej stał się międzywojenny Drohobycz jako kresowa mała ojczyzna wspominana w emigracyjnych utworach Kazimierza Wierzyńskiego (wiersz *Księżyc*) oraz Andrzeja Chciuka (powieść *Ziemia księżycowa. Druga opowieść o Księżwie Bałaku*).

Autorzy następnej grupy wypowiedzi zajęli się historycznymi i politycznymi aspektami zbrodni na Kresach podczas II wojny światowej. Włodzimierz Osadczy przybliżył sytuację Kościoła katolickiego w okupowanym Lwowie. Temat martyrologii polskiej inteligencji na przykładzie mordu elity intelektualnej Stanisławowa podjęła Lucyna Kulińska. Zbigniew Kopociński i Krzysztof Kopociński na podstawie wspomnień polskich lekarzy ukazali postawy Ukraińców wobec agresji III Rzeszy na Polskę oraz

4 Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 lipca 2016 r. w sprawie oddania hołdu ofiarom ludobójstwa dokonanego przez nacjonalistów ukraińskich na obywatelach II Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1943-1945, „Monitor Polski” 2016, poz. 726. Wcześniejsze inicjatywy Sejmu w tym zakresie: uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 lipca 2013 r. w sprawie uczczenia 70. rocznicy Zbrodni Wołyńskiej i oddania hołdu Jej ofiarom, „Monitor Polski” 2013, poz. 606; uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich, „Monitor Polski” 2009, nr 47, poz. 684.

wobec okupacji sowieckiej i niemieckiej. Współczesne polityczne uwarunkowania polskiej i ukraińskiej pamięci o ludobójstwie na Kresach poddał analizie Czesław Partacz.

Dwie Autorki zainteresowały się literackimi obrazami gehenny Kresów. Dorota Kulczycka zaproponowała interpretację utworów poetyckich Wojciecha Wencla z tomu *De profundis* oraz opowiadań Stanisława Srokowskiego z cyklów *Nienawiść* i *Strach*, zaś Patrycja Bąk przedstawiła analizę narracji w tychże opowiadaniach.

Publikację wieńczą wypowiedzi Autorów pragnących ocalić i propagować pamięć o Kresach za pośrednictwem własnych wspomnień i przekazów świadków, a także współczesnych technik dokumentacyjnych oraz poprzez działalność społeczną. Stanisław Srokowski naświetlił historię Hnilcza, swej wsi rodzinnej położonej w powiecie podhajeckim, przybliżył dzieje swego rodu, a także opisał znane mu z autopsji oraz relacji zbrodnie ukraińskich nacjonalistów w Hnilczu i okolicy. Wiesław Hładkiewicz na podstawie wspomnień swego dziadka ukazał życie swych przodków w Nowosiółce Koropieckiej na Podolu. Bogusław Mykietów przybliżył ideę i zawartość stworzonego przez siebie cyfrowego portalu Archiwum Kresowe (www.archiwumkresowe.pl), gromadzącego fotografie i dokumenty lubuskich Kresowian. Autor podkreślił, że u genezy jego inicjatywy legło pragnienie naprawienia wieloletnich zaniedbań lubuskiej nauki, nieuwzględniającej w polu swych zainteresowań kresowej przeszłości połowy mieszkańców województwa, chętnie natomiast zajmującej się niemieckimi dziejami tych ziem. Wilhelmina Rother scharakteryzowała trzydziestoletnią działalność Oddziału Towarzystwa Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej w Gorzowie Wlkp., przedstawiając m.in. wybrane wydarzenia naukowe, artystyczne, patriotyczno-religijne oraz inicjatywy związane ze współpracą szkół polskich i litewskich.

* * *

Wszystkim Autorom zamieszczonych tu tekstów pragniemy złożyć serdeczne podziękowania za współudział w tworzeniu tej książki, a także – w związku z opóźnieniem jej publikacji – za cierpliwość i wyrozumiałość.